

- створення робочих місць в перспективних сферах економіки, зокрема, у сфері енергозбереження, а також у сфері соціальної інфраструктури для подолання безробіття і створення передумов подальшого економічного розвитку;

- сприяння самостійній зайнятості населення, розвитку підприємництва;
- фінансова допомога з боку держави підприємствам промисловості, які зазнали найбільших збитків під час кризи, для запобігання масовим звільненням працівників;
- планування й прогнозування кількості робочих місць в економіці, показників зайнятості й безробіття;
- впровадження нестандартних режимів робочого часу як тимчасового заходу призупинення зростання безробіття (як, наприклад, у Німеччині);
- забезпечення допомоги звільненим працівникам, їх психологічна підтримка й стимулювання до пошуку роботи, повернення зареєстрованих безробітних до продуктивної зайнятості;
- забезпечення зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і не спроможні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;
- детінізація відносин у сфері зайнятості населення і посилення мотивації працівників до легальної продуктивної зайнятості.

Таким чином, для вирішення сучасних проблем українського ринку праці можливе використання досвіду зарубіжних країн з урахуванням доцільності його адаптації до українських умов.

Література

1. Вавришук Н. Г. Імміграція у країни Європи: роль економічних чинників / Н. Г. Вавришук // Наукові записки НаУКМА. Екон. науки. – К. : «КМА», 2005. – Т. 44. – С. 31–35.
2. Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : [навч. посіб.] / О. А. Кириченко. – [3-є вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2002. – 384 с.
3. Макогон Ю. В. Международная экономика : [учеб. пособие] / Макогон Ю. В., Миронов В. С., Бударина Н. А. – Донецк : ДонНУ, 2005. – 328 с.
4. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : [монографія] / Терещенко О. О. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.
5. Штуль І. П. Посилення процесів міжнародної міграції в умовах глобалізації / І. П. Штуль ; [відп. ред. В. Є. Новицький]. – К. : ІСЕМВ. – 2003. – Вип. 37. – С. 231–238.
6. Zlotnik Hania. International Migration Trends since 1980 // International: on and the Millennium Development Goals. Selected Papers of the UNFPA – Group Meeting. Marakech, Morocco, 11-12 May 2005. – UNFPA, 2005. – http://www.unfpa.org/upload/lib_pub_file/487_filename_migration_report_2005.pdf.

Надійшла 19.03.2011

УДК 338.48 (4)

М. Д. ОСИПЧУК

Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ КРАЇН

Стаття присвячена розробці та дослідженню системи оцінки туристичного попиту у країнах з ринками, що формуються. Ідентифіковано найважливіші змінні, що генерують динаміку туристичного потенціалу в транзитивних економіках. Побудовані регресійні моделі, що можуть бути використані при прийнятті управлінських рішень у сфері туризму, а також формулюванні стратегії розвитку туріндустрії.

The article is devoted to development and research of the system for estimating demand for tourism in emerging markets. The most important variables that generate tourist potential in emerging markets are selected. Regression models that can be used for decision making in tourism industry, and tourist industry development strategy forming are built.

Ключові слова: туризм, трансформаційні країни, туристичний потенціал, економетрична модель.

Досвід світових туристичних лідерів свідчить про існування значного потенціалу розвитку цієї галузі, що може виступати потужним генератором економічного зростання та має ряд вигідних ефектів на економіку в цілому, зокрема, диверсифікація галузей, збільшення валютних надходжень й зайнятості, доходів населення та рівня добробуту нації тощо.

Розвиток міжнародного туризму в країнах Центральної й Східної Європи (ЦСЄ) відбувається значно повільніше у порівнянні із Західною Європою. Проте, дана сфера у регіоні являється досить перспективною, підтвердженням чого виступає високий інтерес іноземних туристів, а також стабільно зростаючий рівень туристичних прибуттів на території ЦСЄ протягом 1990–2010 рр. Тому вивчення питань, пов'язаних з оцінкою туристичного потенціалу в країнах з трансформаційною економікою з метою його реалізації та ефективного управління, набуває особливої актуальності. Об'єктом дослідження виступають країни ЦСЄ-11 (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна,

Чехія), оскільки вони об'єднані географічними, культурно-історичними, соціально-економічними факторами, а також спільними передумовами реформування тургалузі на початку 1990-х рр.

Ідентифікація детермінант та моделей попиту на туризм є ключовими для аналізу діяльності туркомплексу [1], а також можуть застосовуватись для прогнозування і його оптимізації у довгостроковому періоді. З цією метою вважається необхідним здійснення комплексного аналізу потенціалу туриндустрії на базі кількісної оцінки всіх його структурних складових, їх якості та рівня задіяння. До останніх, на наш погляд, належать туристичні ресурси, зокрема, природні, культурно-історичні, соціально-економічні та інфраструктура, на розгляді яких базуватиметься дослідження.

Ресурси природоохоронних територій являють собою один із найважливіших компонентів аналізу. Слід підкреслити, що відношення між кількістю іноземних туристів та величиною природоохоронних територій характеризується прямою залежністю, тобто збільшення останніх спричинить зростання в'їзних турпотоків. Тому включення даного фактору у модель вважається доцільним та необхідним.

Найвищий показник частки природоохоронних територій у загальній площі країни мають Словаччина та Польща, де він перевищує 20%. Значно гірша ситуація склалася у Литві та Україні, в яких менше 5% території має заповідний статус [2]. Це дуже далеко від показника 12%, рекомендованого Всесвітньою комісією з навколишнього середовища, як передумови сталого розвитку та збереження екологічної різноманітності й генетичного фонду. Для порівняння у Німеччині площа таких територій становить 41%, Великобританії – 25%, Австрії – 23%.

Важливим етапом комплексної оцінки туристичного потенціалу виступає аналітичне дослідження культурної складової, адже саме такі ресурси є важливим чинником розвитку туристичної дестинації. За прогнозами Всесвітньої туристичної організації (ВТО), частка культурного туризму до 2020 р. складе 25% від загальних показників світового туризму, що свідчить про необхідність надання належної уваги даному явищу.

До головних чинників організації останнього слід віднести забезпеченість стадіонами, об'єктами культурної спадщини ЮНЕСКО та проведення міжнародних виставок, ярмарок у країнах [3]. Згідно з спостережувальними даними, можна зробити висновок про поступове зростання загальної чисельності спортивних стадіонів та відповідно їхньої місткості у регіоні ЦСС. Найбільш забезпеченими спортивними об'єктами такого роду виступають Польща та Росія (187 і 167 відповідно) у той час, як найменша кількість стадіонів налічується у Естонії та Латвії (відповідно 13 і 25 об'єктів). Проте за місткістю даних споруд на мільйон населення країнами лідерами є Болгарія, Чехія та Угорщина (82, 74 та 63 тис. місць відповідно). Найменшу здатність вміщувати людей мають стадіони Росії (7 тис. місць) та України (17 тис. місць на 1 млн. населення) [4].

Вагомий вплив на туриндустрію здійснює кількість проведених виставок, зустрічей на міжнародному рівні, оскільки їх учасники є важливими споживачами послуг (транспортного, ресторанного, готельного секторів тощо). Згідно з дослідженнями Міжнародної асоціації з організації конгресів та з'їздів, протягом 2000–2010 рр. чисельність таких заходів значно збільшилась, причому в усіх розглянутих країнах ЦСС. Однак у цілому лідируючі позиції практично не змінилися: Угорщина, Чехія та Польща продовжують активно організовувати та приймати міжнародні виставки та ярмарки у той час, як у Болгарії та Україні їх кількість є мінімальною, що відповідно, не найкращим чином впливає на туристичну галузь [5].

Туристична інфраструктура, зокрема, готельне господарство безпосередньо впливає на формування попиту з боку іноземців. Усвідомлюючи перспективність країн ЦСС, дедалі більше інвесторів вкладають кошти в будівництво і розвиток готелів та інших закладів розміщення, що підтверджують статистичні дані. У 2009 р. у країнах ЦСС-11 налічувалося майже 27,3 тис. готелів, що складає зростання на 28% порівняно із 2005 р. В середньому пропозиція готельних закладів нарощувалась щорічно на 5,8% [6–8].

Як соціально-економічна складова туристського потенціалу, трудові ресурси виступають важливим фактором розвитку сектору. Так, загальна кількість зайнятих у туриндустрії та суміжних галузях стабільно зростає. Особливо інтенсивним протягом 1990–2000 рр. спостерігалось посилення у Словаччині (практично на 94% у 2000 р. порівняно із 1990), Естонії (32%), Чехії (22%) та Польщі (11%), що пояснюється успішною реалізацією програм реформування туристичної галузі та економіки країн у цілому. Протягом наступного десятиріччя (2000–2009 рр.), внаслідок деякої активізації дій у напрямку трансформації туркомплексу в інших досліджуваних країнах, відповідно посилюється зайнятість у даній сфері, зокрема, максимальні значення зафіксовані у Болгарії (збільшення на 64% у 2009 р. у порівнянні з 2000), Румунії (29%) та Латвії (27%) (розраховано автором за даними [9]).

У більшості випадків просування та реклама туризму, що виступає результатом діяльності управлінських ресурсів, являється прерогативою держави. Тому віднесення туристичної галузі країни до пріоритетних, підкріплення цього певними бюджетними асигнуваннями, представлення країни на різноманітних туристичних ярмарках, фінансування високоякісних рекламних кампаній тощо можуть слугувати позитивним сигналом й для приваблення приватних інвестицій у даний сектор, що в кінцевому підсумку сприятиме активізації туристичної індустрії.

Серед досліджуваних країн регіону ЦСС перше місце у пріоритизації та фінансуванні індустрії туризму посідає Чехія та Естонія (відповідно 5,1 і 5,05 балів за 7-бальною шкалою). Найгірші показники

отримали Литва, Румунія та Словаччина, в яких оцінки не досягають 4 балів [3]. Однак у цілому в усіх досліджуваних країнах спостерігається щорічне нарощування обсягів державних витрат на розвиток цієї галузі. Протягом першого десятиріччя трансформації (1990-2000 рр.) максимальне зростання таких витрат мало місце в Естонії, Польщі, Литві, Чехії та Словаччині, темпи росту в котрих перевищили 100% у 2000 р. порівняно з 1990 р. Негативні показники за цей період зафіксовано в Україні, Румунії та Росії. Проте протягом наступної декади (2000-2009 рр.) вже в усіх країнах виявлено підвищення обсягів урядових витрат на стимулювання туризму більше, ніж на 100%, зокрема, у Латвії в 2009 р. їх обсяг зріс на 296% у порівнянні із 2000 р., у Росії – на 238%, Болгарії – 210%.

У ході кореляційного аналізу виявлено пряму сильну взаємозалежність між такими витратами та кількістю туристичних прибуттів ($r = 0,71$), отже нарощування обсягу витрат державою на розвиток та рекламування туристичної індустрії сприятиме зростанню в'їзних потоків у країну, що свідчить про значущість даного фактору у сприянні ефективної реалізації ресурсів туріндустрії.

Отже, з метою оцінки туристичного потенціалу в країнах ЦСЄ, за неможливості охопити всі змінні, вважається доцільним включити у економетричну модель розглянуті чинники, а саме: природоохоронні території; об'єкти світової спадщини; спортивні стадіони; міжнародні виставки та ярмарки; готелі та інші заклади розміщення; трудові ресурси та витрати держави на підтримку і розвиток галузі туризму та подорожей. Використовуючи статистичні дані, нами побудовані багатофакторні регресійні моделі, які представлені нижче (модель 1 та модель 2):

$$Y_1 = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \varepsilon, \quad (1)$$

$$Z_1 = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \varepsilon, \quad (2)$$

де Y_1 – туристичні прибуття (ТП);

Z_1 – доходи від туризму (ТД);

X_1 – природоохоронні території (ПОТ);

X_2 – об'єкти культурної спадщини ЮНЕСКО (ОКС);

X_3 – кількість спортивних стадіонів (СС);

X_4 – кількість міжнародних виставок, ярмарок (МВЯ);

X_5 – готелі та інші засоби розміщення (Г);

X_6 – трудові ресурси туріндустрії (ТР);

X_7 – витрати держави на підтримку і розвиток галузі туризму та подорожей (ДВ);

α, β – теоретичні параметри регресії;

ε – теоретичне випадкове відхилення.

Всі змінні регресійних моделей та їхні значення вказані в табл. 1.

Таблиця 1

Значення факторів, що впливають на розвиток туризму у досліджуваних трансформаційних країнах (1990–2009 рр.)

	ТП (млн.чол.)	ТД (млрд.дол.)	ПОТ (км ²)	ОКС (од.)	СС (од.)	МВЯ	Г (од.)	ТР (тис. чол.)	ДВ (млн дол.)
1990	48,95	5,44	1498769,2	17	688	121	13898	6801,1	3691,3
1991	52,15	7,79	1499677	17	691	128	13954	6903	3988
1992	56,43	8,26	1526761	22	691	133	15202	7032,5	4019,2
1993	57,68	12,36	1536685,3	28	692	139	15368	7505,2	4266,6
1994	62,03	15,68	1595488,6	31	695	146	15563	8220,4	4788,1
1995	65,23	18,765	1643592,5	36	696	155	15743	8343,2	5037,3
1996	68,95	22,68	1667779,7	38	698	186	16020	8678,1	4890
1997	73,90	25,73	1674669,2	41	701	197	16301	8916	4640
1998	70,66	24,87	1686411,1	44	705	204	16217	9025	4520,1
1999	73,65	23,52	1692424,3	50	708	228	16982	8976,5	4640,5
2000	75,29	19,99	1693042,8	57	718	252	17333	8128,2	4756,3
2001	77,79	22,20	1699567,3	59	722	289	17980	8368,9	5390

	ТП (млн.чол.)	ТД (млрд.дол.)	ПОТ (км ²)	ОКС (од.)	СС (од.)	МВЯ	Г (од.)	ТР (тис. чол.)	ДВ (млн дол.)
2002	79,89	22,44	1700734,6	61	731	381	18105	8405	5891,4
2003	82,61	24,77	1701756,4	64	745	403	19304	8203	6205,3
2004	84,51	26,66	1702566,2	67	756	456	19687	8071,3	6630,5
2005	88,51	30,88	1708145,9	73	765	504	21291	8342	8219,5
2006	87,79	35,45	1708168	74	775	596	22686	8370,3	10031,4
2007	99,94	45,64	1708168	74	787	593	24288	8846,5	11602,6
2008	104,09	54,33	1708168	75	797	594	25937	8803,9	15946,2
2009	94,13	44,54	1708168	75	805	540	27260	8276,1	14435,1

У процесі побудови моделі 1 виявлено мультиколінеарність (високий рівень парної кореляції залежності факторних ознак, які викривляють форму зв'язку факторних ознак і результативної) деяких змінних, а саме між величиною природоохоронних територій та кількістю об'єктів культурної спадщини ЮНЕСКО, кількістю зайнятих у туристичній індустрії й природоохоронними територіями, а також спортивних стадіонів та обсягами витрат на розвиток туризму в державі. Тому для спрощення побудови моделі та адекватного дослідження проблема мультиколінеарності усувається, застосовуючи метод заміни змінних, в результаті чого отримуються наступні змінні моделей:

$$\tilde{X}_1 = X_1 - X_2 - X_6, \quad (3)$$

$$\tilde{X}_2 = X_5 - X_3, \quad (4)$$

$$\tilde{X}_3 = X_4, \quad (5)$$

$$\tilde{X}_4 = X_7. \quad (6)$$

Отже, вибіркове рівняння регресії для всіх досліджуваних країн ЦСЄ, що відображає залежність між туристичними прибуттями (Y_1) та всіма обраними нами змінними, має вигляд:

$$Y_1 = -95,67 + 0,0001\tilde{X}_1 - 0,0002\tilde{X}_2 + 0,0301\tilde{X}_3 + 0,0015\tilde{X}_4 + \varepsilon \quad (7)$$

Аналіз параметрів моделі дозволяє дійти висновку, що кількість туристичних прибуттів у країнах ЦСЄ на 98% залежить від вищеперелічених змінних (множинний коефіцієнт детермінації (R^2) – 0,977). Але найсильніший вплив з них мають \tilde{X}_1 та \tilde{X}_3 , тобто такі фактори, як площа природоохоронних територій, кількість об'єктів культурної спадщини ЮНЕСКО, проведення міжнародних виставок і ярмарок, а також зайнятість у туристичній сфері.

Табличне значення t-критерію для рівня значущості (0,05) та ступенів вільності (15) дорівнює 2,13. Оскільки спостережувані значення коефіцієнтів регресії (α , b_1 , b_3) більші $t_{кр}$ (3,04; 2,21; 7,57 відповідно), приймається гіпотеза щодо їх значущості. За допомогою розподілу Фішера було з'ясовано адекватність та значущість моделі в цілому, оскільки розрахункове значення F-критерію значно вище табличного (641,1 > 5,86). Різного роду відхилень (гетероскедастичності, автокореляції та мультиколінеарності) у ході досліджень в побудованій моделі 1 не виявлено.

При побудові моделі 2 з метою усунення мультиколінеарності та незначущості застосовується метод заміни змінних аналогічно до моделі 1. Згідно з розрахунками, модель, що відображає залежність між доходами від туризму в трансформаційних країнах та усіма розглянутими факторами, можна представити у наступному вигляді:

$$Z_1 = -113,1 + 0,0001\tilde{X}_1 - 0,0014\tilde{X}_2 - 0,0006\tilde{X}_3 + 0,0039\tilde{X}_4 + \varepsilon. \quad (8)$$

Параметри моделі свідчать про те, що на 96% обсяг туристичних доходів у країнах ЦСЄ пояснюється варіацією усіх незалежних змінних ($R^2 = 0,96$), при цьому найбільш значущими вважаються \tilde{X}_1 та \tilde{X}_4 , а саме: величина природоохоронних територій, кількість об'єктів культурної спадщини ЮНЕСКО, міжнародні виставки, ярмарки, що проводяться у країні, а також державні витрати на підтримку й розвиток галузі туризму та подорожей, оскільки значення коефіцієнтів регресії моделі 2 (α , b_1 , b_4) більші $t_{кр}$. У цілому модель 2 можна охарактеризувати як адекватну та значущу, про що свідчить значення F-критерію,

яке є значно вищим, ніж табличне (441,8 > 5,86).

Слід відзначити упущення у проведеному дослідженні такої змінної, як політична стабільність у країні. Даний фактор здійснює значущий вплив на розвиток міжнародного туризму, про що свідчить нещодавній безлад та вуличні протести у Бангкоку, що зруйнувало репутацію Таїланду як туристичної дестинації, і як наслідок, країна втратила близько 5,35 млрд дол. доходів та мільйони відвідувачів. Аналогічна ситуація спостерігалась і на Близькому Сході, де на початку 2011 р. відбувалися масові акції протесту та склалася нестабільна ситуація у сфері громадського порядку і безпеки, в результаті чого збитки туріндустрії Єгипту досягли 1,5 млрд. дол., а доходи від туристичної галузі Тунісу у січні скоротилися на 40%. Однак ця змінна не була включена у поточну модель через відсутність даних. Іншим аспектом, що обмежує дану модель та не є дослідженим, являється неконтрольованість поширення захворювань, очевидним прикладом чого був спалах вірусу грипу АН1N1. Такі непередбачувані обставини можуть значно викривити точність побудованих моделей.

Досвід передових країн у сфері туристичного бізнесу свідчить про важливість даного сектору для розвитку економіки країни в цілому. Для трансформаційних країн він може виступати величезним джерелом надходжень. Незважаючи на невизначеність, що спричинена поточним економічним спадом, передбачається стійкий розвиток туризму у майбутньому. Підтримка цього зростання окреслює необхідність своєчасного налагодження системи управління туристичною індустрією у країнах, що трансформуються.

З метою визначення основних ресурсів, які впливають на розбудову туріндустрії, та, відповідно, оцінки туристичного потенціалу в трансформаційних країнах у ході даного дослідження було обрано деякі важливі макроекономічні змінні. За результатами регресійного аналізу цих незалежних змінних можна стверджувати про значущість обох моделей. Оцінка останніх дає змогу виділити найбільш важливі та визначальні змінні, а саме: природоохоронні території; об'єкти світової спадщини; міжнародні виставки та ярмарки; готелі та інші заклади розміщення; трудові ресурси та урядові витрати на сферу туризму.

За допомогою наведених моделей можна зробити короткостроковий прогноз для туристичної галузі. Для прикладу, при зростанні показників \tilde{X}_j , ($j = 1, \dots, A$) на 2% значення Y_i буде складати 101,5 млн. чол. За аналогічних умов у моделі 2 значення Z_i становитиме 50,16 млрд. дол. Саме тому цим факторам повинно виділятися пріоритетне значення при управлінні туристичною галуззю у країнах ЦСС. Оскільки остання зайняла помітну позицію у глобальній діяльності, розробка відповідної політики у сфері міжнародного туризму є важливим елементом стратегічного планування трансформаційних країн.

Тому, зважаючи на результати аналізу, урядам розглянутих країн слід сприяти збільшенню природоохоронних територій, підтримувати національну спадщину у належному стані, створювати відповідні умови для підвищення кількості та якості готельної бази, а також забезпечувати фінансування маркетингового просування держави як привабливої туристичної дестинації.

Література

1. Garcia A. Estimation of International Tourism Demand Elasticities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eserp.com/art/Art%C3%ADculo_Forecasting_ESERP%20RHUERTAS.pdf
2. <http://www.wdpa.org>
3. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. World Economic Forum. Geneva, Switzerland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/documents/TTCR09/index.html>
4. <http://www.booz.com/>
5. The International Association Meetings Market 2000-2009. Statistics Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iccaworld.com/dcps/doc.cfm?docid=1130>
6. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
7. <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. www.gks.ru
9. <http://www.wttc.org>

Надійшла 15.03.2011